

А. М. Соколовська

доктор економічних наук, професор, завідувач відділення фіскальної політики та розвитку податкової системи НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, sokolovska_alla@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1022-8215>

ОБ'ЄДНАННЯ ЄДИНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВНЕСКУ І ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

Анотація. *Вступ.* Високе податкове навантаження на працю є проблемою не лише для України, а й для багатьох країн Європи: негативно впливаючи на ринок праці, зокрема, вважається однією з причин відносно високих показників безробіття та неофіційної зайнятості. В Україні пропонується вирішити цю проблему шляхом об'єднання єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ) і податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), фактично через скасування ЄСВ.

Проблематика. Попри те, що реалізація цієї пропозиції пов'язана із серйозними фіскальними й соціальними ризиками, вона не стала предметом наукових дискусій, хоча вперше оприлюднена на сторінках українських періодичних видань ще в 2018–2020 рр.

Мета – оцінка скасування ЄСВ у контексті відповідності такого перетворення європейським гарантіям належного соціального захисту та європейській соціальній моделі загалом.

Методи. Використано методи компаративного та статистичного аналізу, абстрактно-логічний, аналогій та теоретичного узагальнення.

Результати. Встановлено, що на відміну від пропозиції об'єднання ЄСВ і ПДФО в Україні, реалізація якої призведе до зниження рівня життя людей, що вже вийшли на пенсію, котрі отримуватимуть із державного бюджету мінімальний дохід, який зможе захистити лише від абсолютної бідності, і покладання на майбутніх пенсіонерів – учасників приватних пенсійних фондів всіх ризиків, пов'язаних з їх забезпеченням після припинення трудової діяльності, принцип 15 Європейських засад соціальних прав наголошує на праві людей похилого віку на адекватні пенсії та гідну старість. Про важливість досягнення цієї мети свідчить той факт, що кожні три роки Європейська комісія публікує звіт, де міститься огляд поточної й майбутньої достатності доходів людей похилого віку в державах – членах ЄС у трьох вимірах (захист від бідності, здатність заміщати дохід, отриманий до виходу на пенсію, та тривалість пенсій/пенсійного віку), а також аналізуються ключові реформи, спрямовані на забезпечення фінансової стабільності пенсійних систем. Такі реформи відбуваються за двома основними напрямками: перегляд ставок соціальних внесків та розширення фінансування за рахунок загальних державних надходжень, зокрема податків на майно, споживання, екологічного податку.

Висновки. З'ясовано, що наслідком скасування ЄСВ як стабільного джерела фінансування системи соціального страхування в Україні буде або її ерозія, або повний демонтаж соціальної держави. Зазначене може ускладнити рух до ЄС через невідповідність вітчизняних підходів до вирішення соціальних проблем європейським.

Ключові слова: податкове навантаження на працю, єдиний соціальний внесок, податкова реформа, джерела фінансування соціального страхування, європейські гарантії соціального захисту.

Табл. 1. Літ. 28.

Alla Sokolovska

Dr. Sc. (Economics), Professor, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine,

sokolovska_alla@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1022-8215>

**CONSOLIDATION OF THE UNIFIED SOCIAL CONTRIBUTION
AND PERSONAL INCOME TAX IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S
EUROPEAN INTEGRATION ASPIRATIONS**

Abstract. Introduction. The high tax burden on labor is a problem not only for Ukraine, but also for many European countries, negatively affecting the labor market, in particular, it is considered one of the reasons for relatively high unemployment and informal employment. In Ukraine, it is proposed to solve this problem by consolidation the unified social contribution (hereinafter-USC) and personal income tax (hereinafter-PIT) (in fact, by abolishing the unified social contribution).

Problem Statement. Despite the fact that the implementation of this proposal is associated with serious fiscal and social risks, it has not been the subject of scientific debate, although it was first published in Ukrainian periodicals in 2018-2020.

Purpose. To assess the abolition of the unified social contribution in the context of compliance of such a transformation with European guarantees of adequate social protection and the European social model in general.

Methods. The methods used are comparative and statistical analysis, abstract logic, analogies and theoretical generalization.

Results. It has been established that, unlike the proposal to consolidate USC and PIT in Ukraine, the implementation of which will lead to a decrease in the living standards of people who have already retired and will receive a minimum income from the state budget, which will be able to protect them only from absolute poverty, and reliance on future pensioners-participants of private pension funds of all risks related to their provision after termination of employment, principle 15 of the European Pillar of Social Rights emphasizes the right of older persons to adequate pensions and a dignified old age. The importance of achieving this goal is evidenced by the fact that every three years, the European Commission publishes a report that reviews the current and future adequacy of old-age incomes in EU member states in three dimensions – poverty prevention, ability to replace income received before retirement and retirement duration – and analyzes key reforms aimed at ensuring the financial sustainability of pension systems. Such reforms are carried out in two main areas: revision of social contribution rates and expansion of financing from general government revenues, in particular, property, consumption, and environmental taxes.

Conclusions. It has been found out that the abolition of USC as a stable source of financing the social insurance system in Ukraine will result in either its erosion or complete dismantling of the welfare state. This may complicate our movement towards the EU due to the inconsistency of Ukrainian approaches to solving social problems with European ones.

Keywords: labor tax burden, unified social contribution, tax reform, sources of social insurance financing, European guarantees of social protection.

JEL classification: E62, F15, H24, I39, J26.

Вступ. Високе податкове навантаження на працю є проблемою не лише для України, а й для багатьох країн Європи: негативно впливаючи на ринок праці, зокрема, воно вважається однією з причин відносно високих показників безробіття та неофіційної зайнятості [1]. Найрадикальніший шлях зменшення гостроти цієї проблеми обрали окремі країни – нові члени ЄС, здійснивши в різні роки перехід від прогресивного до пропорційного податку на доходи (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія ¹) та реформувавши соціальні внески не лише шляхом зниження їхніх ставок, а й зміни пропорції розподілу навантаження між роботодавцями і робітниками [2].

Подібні реформи здійснила свого часу й Україна, відмовившись у 2004 р. від прогресивного податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) на користь пропорційного, а у 2016 р. знизивши ставку єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ) для підприємців із 41 % (середньозважена; 36,4 % – ефективна) до 22 % і скасувавши внесок для найманих працівників, який раніше сплачувався за ставкою 3,6 % (щоправда, останнє суперечить усталеній практиці сплати соціальних внесків у країнах ЄС). Проте і після такого зниження податкове навантаження на працю в Україні вважається “надвисоким” [3], а зменшити його пропонується через об'єднання ЄСВ і ПДФО (фактично – скасування або “поглинання” ЄСВ), тобто шляхом, яким не пішла жодна європейська країна.

Аналіз досліджень і постановка проблеми. Ідею такого об'єднання (поглинання) вперше оприлюднено на сторінках українських періодичних видань ще в 2018–2020 рр. [4–6]. Її найактивніші прихильники представили об'єднання, з одного боку, як вимушений захід в умовах демографічної кризи і кризи солідарної пенсійної системи в Україні, а з другого – як необхідний крок у напрямі детінізації зарплат і економічного зростання. Незважаючи на те, що реалізація цієї ідеї пов'язана з надзвичайно серйозними фіскальними й соціальними ризиками, вона не стала предметом наукових дискусій, і вже на початку 2022 р. була втілена в проекті Закону України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів щодо зменшення навантаження на фонд оплати праці” № 6548 від 25.01.2022.

Не зазнавши обґрунтованої критики, ідея скасування ЄСВ вже під час повномасштабної війни Росії проти України увійшла до пакета “антикорупційної” податкової реформи, проте і в її рамках не стала об'єктом прискіпливої уваги. Найбільш обговорюваною є пропозиція зниження ставок бюджетоутворюючих податків – ПДВ, ПДФО і податку на прибуток підприємств до 10 %. Проте скасування ЄСВ матиме значиміші наслідки, ніж зниження ставок податків: передусім соціальні, а в перспективі – й економічні. Більше того, разом з іншими податковими трансформаціями, передбаченими “антикорупційною” податковою реформою, воно змінить модель україн-

¹ Щоправда, згодом окремі країни – Словаччина (2013 р.), Латвія (2018 р.), Литва (2019 р.), Чехія (2021 р.) – повернулася до прогресивного податку на доходи.

ської економіки і держави, що може ускладнити інтеграцію до ЄС. Викладене визначає мету цієї статті – оцінити об'єднання ЄСВ і ПДФО в контексті його відповідності європейським гарантіям належного соціального захисту та європейській соціальній моделі загалом.

Методи дослідження. Дослідження проведено з використанням методів: компаративного аналізу – для порівняння шляхів реформування фінансування систем соціального забезпечення в Україні та країнах ЄС; абстрактно-логічного, а також аналогій і теоретичного узагальнення – для обґрунтування соціальних та економічних наслідків скасування ЄСВ в Україні; статистичного аналізу – для визначення тенденцій перегляду ставок соціальних внесків і змін у джерелах фінансування пенсійних виплат у країнах ЄС.

Результати дослідження. Необхідність скасування ЄСВ прихильники такого радикального кроку пояснюють тим, що внаслідок демографічної кризи і кризи солідарної пенсійної системи в Україні, проявами якої є низьке співвідношення кількості пенсіонерів і платників ЄСВ та малі пенсії, зменшуються стимули сплачувати обов'язкові внески до Пенсійного фонду, поширюється неформальна зайнятість, що посилює дефіцитність Фонду та його залежність від надходжень з державного бюджету. Єдиним виходом із цієї ситуації є згортання солідарної системи й обов'язкового накопичувального страхування та повернення до “природної, добровільної накопичувальної системи”. Оскільки така пенсійна система фінансуватиметься за рахунок добровільних внесків, обов'язковий соціальний внесок (ЄСВ) буде скасовано, а вже нараховані пенсії, щоправда, лише в мінімальному обсязі, спроможному “захистити тільки від абсолютної бідності”, виплачуватимуться з державного бюджету за рахунок менш шкідливих для економіки податків, а “гідну старість громадяни забезпечуватимуть собі самі” [4].

Скасування ЄСВ означає не лише скасування системи державного пенсійного страхування (забезпечення), а й системи державного соціального страхування загалом, у т. ч. допомоги по безробіттю, на випадок тимчасової втрати працездатності, професійного захворювання, втрати годувальника. “Платежі до соціальних фондів, – стверджують прихильники скасування ЄСВ, – слід робити не в державний фонд, а приватним страховим компаніям. Треба дати більше свободи працівникам, вони мають обирати, потрібне їм це страхування чи ні” [7].

Той факт, що досі в жодній європейській країні не скасували обов'язкові внески до соціальних фондів, свідчить лише про те, що їхні суспільства ще не дозріли для того, “щоб змиритися з крахом соціалістичних ілюзій, у т. ч. й солідарної системи”. Відтак, Україна може стати прикладом для всіх у вирішенні назрілих проблем у сфері пенсійного забезпечення [4].

Отже, підґрунтям для скасування ЄСВ є відмова від державної солідарної пенсійної системи на користь добровільної накопичувальної, за якої кожна людина несе індивідуальну відповідальність за своє забезпечення в старості. Вона сама приймає всі рішення стосовно такого забезпечення (які

внески сплачувати, куди вкладати кошти тощо) і несе всі ризики. При цьому передбачається, що всі учасники накопичувальної пенсійної системи є фінансово грамотними, здійснюють раціональний вибір пенсійного фонду, активно стежать за своїми заощадженнями й раціонально переходять від менш вдалих до кращих пенсійних планів. Проте в реальному житті, про що свідчать результати досліджень, оприлюднені у звіті Центрального банку Литви за 2016 р., більше двох третин учасників пенсійних фондів є пасивними інвесторами і прагнуть не змінювати їх протягом періоду накопичення, а ті учасники, котрі змінили фонди, приймали нераціональні рішення, у т. ч. 92 % – під час фінансової кризи 2008 р. [8].

З огляду на зазначене постає питання, чому перехід до приватної пенсійної системи прихильники неоліберальних реформ вважають найкращим вибором за сучасних умов. Основним аргументом на користь запровадження недержавних пенсійних систем був намір скоротити державні пенсійні зобов'язання в довгостроковій перспективі, зменшити навантаження на державні фінанси. Серед інших її переваг здебільшого називають сприяння розвитку фінансових ринків: накопичені внески учасників пенсійних фондів буде використано для придбання цінних паперів (акцій та облігацій), що означатиме створення додаткового попиту на фінансових ринках і, зрештою, збільшить інвестиції.

Проте частина економістів має серйозні сумніви у перевагах недержавних пенсійних фондів. Так, П. Орзаг і Дж. Стігліц стверджують, що більшість аргументів на користь цієї реформи ґрунтуються на десяти міфах, які присутні в дискусіях про безпеку старості й часто не знаходять підтвердження ні в теорії, ні на практиці. Насправді, перехід до приватних пенсій із встановленими внесками може мати або не мати негативного впливу на заощадження, добробут, пропозицію робочої сили чи фіскальний баланс залежно від факторів, що позначаються на результаті у кожній конкретній країні [9].

Іншим, не менш важливим питанням, є переваги й недоліки добровільної накопичувальної системи для пенсіонерів з так званого її впливу на їхній добробут. Серед переваг, як правило, називають те, що недержавна пенсійна система надає пенсіонерам чітко визначені права власності на їхні виплати, тобто існує можливість зняти гроші з індивідуальних рахунків, залишити гроші спадкоємцям, якщо пенсіонери помруть, не досягнувши очікуваної тривалості життя. Проте приватні пенсійні фонди не можуть гарантувати їх учасникам забезпечену старість. У випадку потрясінь на фінансових ринках або в системі державних фінансів пенсії можуть бути меншими, а не більшими для учасників приватних пенсійних фондів, оскільки вони, а не приватні фонди, нестимуть всю відповідальність за збитки, спричинені економічними, політичними, екологічними, соціальними, воєнними та іншими факторами [10]. Більше того, у разі банкрутства пенсійного фонду його учасники можуть узагалі втратити заощадження.

Викладене певною мірою пояснює, чому країни ЄС не поспішають запозичувати ідеї українських реформаторів щодо скасування обов'язкових со-

ціальних внесків, розглядаючи інші шляхи реформування системи соціального страхування, у т. ч. пенсійного.

Водночас у Європі не менше, ніж в Україні, занепокоєні тим, що демографічні зміни, котрі відбулися й відбуватимуться в наступні десятиліття, посилюватимуть тиск на адекватність і сталість пенсійних систем, тоді як глибокі перетворення в економіці та на ринку праці, пов'язані з розвитком нестандартної зайнятості й самозайнятості, вимагатимуть пошуку відповідей на фундаментальні питання стосовно того, як зробити системи соціального захисту, включно з пенсійними, придатними до майбутнього [11]. Отже, європейських політиків найбільше турбує, як забезпечити поточну і майбутню адекватність пенсійних систем, і відповідь вони шукають у площині розширення джерел фінансування, а не скасування соціальних внесків.

Про важливість проблеми адекватності пенсійного забезпечення та увагу до неї в Євросоюзі свідчить той факт, що кожен три роки Європейська комісія публікує відповідний звіт, де міститься огляд поточної та майбутньої достатності доходів людей похилого віку в державах – членах ЄС у трьох вимірах (захист від бідності, збереження доходу (здатність замінити дохід, отриманий до виходу на пенсію) та тривалість пенсії/пенсійного віку), а також аналізуються ключові реформи, що впливають на адекватність пенсій. Такі реформи мають бути спрямовані на захист інтересів не лише нинішніх, а й майбутніх пенсіонерів, а також зміцнення солідарності поколінь [12, с. 52].

Основними реформами, котрі забезпечують адекватність пенсійних систем у країнах ЄС, є реформи їх фінансування. Вони відбуваються за двома напрямками: перегляд ставок соціальних внесків та розширення фінансування за рахунок загальних державних надходжень [11].

Причина перегляду ставок соціальних внесків у країнах ЄС полягає в тому, що в більшості з них їх встановлено на високому рівні (таблиця). Нижчими, ніж в Україні, вони є лише в чотирьох країнах – на Кіпрі, Мальті, в Ірландії та Литві (в останній лише на 0,73 в. п.). При цьому в усіх цих країнах низькі ставки соціальних внесків поєднуються з порівняно високими максимальними ставками ПДФО, відповідно 35 % (Кіпр і Мальта), 40 і 32 %, що, до речі, спростовує міф про “надвисоке” податкове навантаження на працю в Україні. Тож не дивно, що впродовж 2015–2022 рр. у більшості країн ЄС (18 із 27) відбулися зміни у ставках соціальних внесків. Проте ці зміни були різновекторними. У семи країнах ставки підвищилися, причому найсуттєвіше у Великобританії (на 15,75 в. п., у т. ч. для найманих працівників – на 14,5 в. п.), Нідерландах (на 5,01 в. п. за рахунок роботодавців) і Франції (на 5,0 в. п. за рахунок найманих працівників). В останній ставки підвищилися, попри те, що у 2015 р. їхній рівень був найвищим в ЄС – 63 %.

В 11 країнах ЄС проведено реформи, спрямовані на зменшення податкового навантаження на працю шляхом зниження ставок соціальних внесків. Проте масштаби їх зниження були різними. Найбільше зменшення ставок соціальних внесків мало місце в Литві – на 19,71 в. п., Угорщині – на 15,5 в. п. та Естонії – на 12,4 в. п. Хоча в Румунії сукупна ставка соціальних внесків

Таблиця. Максимальні сукупні ставки внесків
на соціальне страхування в країнах ЄС у 2015 та 2022 рр., %

Країна	2015			2022		
	Працівники	Роботодавці	Разом	Працівники	Роботодавці	Разом
Австрія	18,07	21,63	40,33	18,12	21,23	39,35
Бельгія	13,07	35,00	48,07	13,07	35,00	48,07
Болгарія	12,90	18,10	31,00	13,78	19,62	33,40
Великобританія	2,00	13,80	15,80	16,50	15,05	31,55
Греція	15,50	24,56	40,60	14,12	22,54	36,66
Данія	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Естонія	16,00	33,80	49,80	3,60	33,80	37,40
Ірландія	4,00	10,75	14,75	4,00	11,05	15,05
Іспанія	6,35	29,90	36,25	6,35	29,90	36,25
Італія	10,49	30,00	40,49	10,00	30,00	40,00
Кіпр	7,80	11,50	19,30	8,30	8,30	16,60
Латвія	10,50	23,59	34,09	10,50	23,59	34,09
Литва	10,00	30,98	40,98	19,50	1,77	21,27
Люксембург	12,45	15,30	27,75	12,45	15,45	27,90
Мальта	10,00	10,00	20,00	10,00	10,00	20,00
Нідерланди	28,15	18,08	46,23	27,65	23,59	51,24
Німеччина	20,48	19,33	39,81	14,12	22,54	36,66
Польща	13,71	20,74	34,45	13,71	22,14	35,85
Португалія	11,00	23,75	34,75	11,00	23,75	34,75
Румунія	16,50	23,45	39,95	35,00	2,25	37,25
Словаччина	13,40	35,20	48,60	13,40	35,20	48,60
Словенія	22,10	16,10	38,20	22,10	16,10	38,20
Угорщина	18,50	28,50	47,00	18,50	13,00	31,50
Фінляндія	8,45	23,23	31,68	10,89	20,00	30,89
Франція	18,00	45,00	63,00	23,00	45,00	68,00
Хорватія	20,00	17,20	37,20	20,00	16,50	36,50
Чехія	11,00	34,00	45,00	11,00	33,80	44,80
Швеція	7,00	31,42	38,42	7,00	31,42	38,42

Складено за: [13; 14].

знизилася лише на 2,7 в. п., однак це стало наслідком значних різновекторних змін ставок внесків для роботодавців і найманих працівників. Якщо ставка для роботодавців зменшилася на 21,2 в. п., то для працівників підвищилася на 18,5 в. п. Аналогічні зміни – підвищення ставки соціальних внесків для працівників і її зниження для роботодавців (перенесення навантаження

соціальних внесків із роботодавців на працівників) – відбувалися у Литві¹. Натомість в Угорщині ставку знижено тільки для роботодавців, а в Естонії – лише для працівників. У цілому в семи країнах ЄС (Хорватія, Угорщина, Литва, Румунія, Нідерланди, Словенія, Великобританія) навантаження соціальних внесків на найманих працівників перевищує навантаження на роботодавців, а у двох країнах (Кіпр і Мальта) його розподілено рівномірно.

Невелика кількість країн ЄС, де більше навантаження соціальних внесків несуть робітники, а не роботодавці, породжує запитання щодо економічного сенсу такого розподілу, тим паче, що в економічній літературі не наведено чітких доказів на підтвердження пов'язаних із ним переваг [15]. Теоретично перенесення податкового тягаря з роботодавців на найманих працівників має сприяти підвищенню попиту на робочу силу і зменшенню безробіття, а також підвищенню ділової активності в цілому. Саме це, на думку Е. Саеза та ін., є політичним обґрунтуванням вказаних змін. Проте на практиці така реакція роботодавців не є гарантованою. Натомість власники фірм можуть просто привласнити додатковий дохід, отриманий унаслідок зменшення податків, як непередбачений прибуток [16]. Адаже на недосконалих ринках праці вплив змін у розподілі соціальних внесків між роботодавцями й працівниками на результати залежить від взаємодії попиту і пропозиції. Водночас, з огляду на те, що, на думку багатьох дослідників, більша частка тягаря соціальних внесків, які формально сплачуються роботодавцями, у кінцевому підсумку перекладається на працівників [17], можна припустити, що формальний, законодавчо встановлений його розподіл між вказаними категоріями платників має наблизитися до реального, економічного розподілу, тобто законодавче перенесення тягаря соціальних внесків на працівників надає процесу його економічного розподілу прозорості, не змінюючи по суті. Те, наскільки ці процеси збігаються, є питанням для подальших досліджень. Однак законодавче перенесення податкового навантаження на працівників може встановити чіткішу залежність між сплаченими внесками й правом на отримання соціальних виплат. У цьому випадку, як стверджують К. Гаудсвард та К. Камінада, сплачувані працівниками соціальні внески починають сприйматись як ціна (а не податок), що потенційно може призвести до зменшення деформацій з точки зору пропозиції робочої сили, витрат на заробітну плату та приватних заощаджень [1].

У цілому аналіз ставок соціальних внесків у країнах ЄС дає змогу зробити висновок: незважаючи на доволі високий їхній рівень (за винятком кількох країн, де він є помірним), у більшості країн (16 з 27) ставки або не змінювалися, або підвищилися, що можна пояснити прагненням гарантувати фі-

¹ Одночасно з реформою соціальних внесків у Литві відбувся перехід від пропорційного (існував упродовж 2009–2018 рр.) до прогресивного податку на доходи фізичних осіб – ставки останнього в 2019 р. становили 20 і 27 %, а вже у 2020 р. – 20 та 32 %. Крім того, реформі оподаткування праці передувала реформа пенсійної системи (2018 р.), мета якої полягала у скасуванні трансфертів із Державного фонду соціального страхування до приватних пенсійних фондів, чим уряд намагався стимулювати платників податків перерахувати власні кошти до цих фондів.

нансову стабільність пенсійних систем [11], зберегти у країнах високий рівень соціального забезпечення, який відповідає проголошеним у ст. 3 Договору про Європейський Союз цілям Союзу. Вони полягають, серед іншого, у сприянні добробуту народів і роботі для сталого розвитку Європи на засадах збалансованого економічного зростання та стабільності цін, **висококонкурентної соціальної ринкової економіки** (виділено нами. – А. С.), спрямованої на повну зайнятість і соціальний прогрес, а також високий рівень захисту та поліпшення якості навколишнього середовища. Про гарантії **належного** соціального захисту, котрі мають ураховуватися при визначенні та впровадженні політики й діяльності Союзу, йдеться також у ст. 9 Договору про функціонування Європейського Союзу [18]. А принцип 15 Європейських засад соціальних прав безпосередньо наголошує на праві працівників та самозайнятих осіб на пенсію, яка відповідає їхнім внескам і забезпечує адекватний дохід, тобто дохід, що **дає право на гідне життя** [19].

У Плані дій щодо реалізації Європейських засад соціальних прав передбачено конкретні заходи для впровадження їхніх принципів, а також три основні цілі ЄС, які мають бути досягнуті до 2030 р. у сферах зайнятості, кваліфікації та соціального захисту відповідно до Цілей сталого розвитку ООН. Їх реалізація, як зазначається у Плані дій, сприятиме розбудові “сильнішої соціальної Європи до 2030 року на благо всіх європейців”. Водночас акцентується увага на тому, що для гарантування рівного та сталого доступу до соціального захисту необхідні подальші роздуми про фінансування останнього, а особливо про моделі фінансування для забезпечення тривалої солідарності між поколіннями та всередині них, беручи до уваги, що соціальні внески та податки на працю можуть зменшитися з огляду на скорочення чисельності населення працездатного віку. У цьому контексті ставиться завдання створити групу експертів високого рівня для вивчення майбутнього соціальної держави, її фінансування та взаємозв'язків із мінливим світом праці. Представлення відповідного звіту передбачалося до кінця 2022 р. [20].

Відтак політика країн ЄС у сфері соціального, у т. ч. пенсійного, забезпечення визначається основоположними документами Європейського Союзу, в яких проголошується низка фундаментальних принципів, що є важливими для європейської соціальної моделі, про зміну якої, з огляду на плани щодо “посилення соціального виміру ЄС”, “збереження європейського лідерства у сприянні добробуту людей” [20], не йдеться. Натомість ідеться про пошуки нових моделей фінансування соціального захисту, які би відповідали сучасним викликам.

З урахуванням викладеного стає очевидним, що ідея скасувати ЄСВ в Україні, а відтак, і всю систему державного соціального страхування, забезпечивши пенсіонерам мінімальний дохід, який може захистити тільки від абсолютної бідності, навряд чи відповідає Європейським засадам соціальних прав, з їхніми гарантіями належного соціального захисту та доходу, котрий дає людям пенсійного віку право на гідне життя. Це не може не брати до

уваги країна, що прагне стати членом ЄС, адже шлях до членства навряд чи є сумісним з реформами, які не відповідають цілям і принципам ЄС.

Стосовно скасування системи державного соціального страхування та його заміни приватним страхуванням, то така заміна, на думку західних вчених, видається неадекватною з кількох причин. По-перше, в умовах сучасного глобалізованого світу ризик може бути надто невизначеним для приватних страхових компаній, аби здійснити актуарні розрахунки. По-друге, ризики можуть змінюватися таким чином, що загрожуватимуть усім страхувальникам одночасно. Якщо вони не є достатньо диверсифікованими, імовірно виникнення труднощів з отриманням страхових виплат. По-третє, можливий несприятливий відбір, якщо потенційні страхувальники обізнані про ризики набагато краще, ніж страховики (тобто коли виникає асиметрія інформації). Нарешті, можуть бути випадки морального ризику (ризик недобросовісної поведінки застрахованої особи), коли страхувальник змінює поведінку, щоб збільшити ризик (останній є головною проблемою в забезпеченні страхування на випадок безробіття). Державне страхування може полегшити вирішення цих проблем завдяки поєднанню оподаткування й регулювання [21].

На практиці, зважаючи на зазначене, державне й приватне страхування поєднуються, тобто не йдеться про повну заміну першого другим, як не йдеться й про повне бюджетне фінансування соціальних витрат, оскільки кожне з джерел має переваги та недоліки. Зокрема, у дослідженні Н. Вагнера акцентується увага на перевагах фінансування за рахунок соціальних внесків, оскільки в коротко- чи середньостроковій перспективі соціальні системи, які базуються на них, виявляються стійкішими під час кризи (реcesії), ніж системи, базовані на податках [22]. Натомість в одній із робіт Організації економічного співробітництва та розвитку [23, с. 26] містяться рекомендації щодо підвищення обсягу державного фінансування соціального страхування з огляду на те, що його фінансування за рахунок соціальних внесків, котрі збільшують навантаження на працю, негативно впливає на зайнятість і економічне зростання. Утім, більшість дослідників наголошують на доцільності диверсифікації джерел фінансування соціальних витрат [24].

Попри тенденцію до підвищення бюджетного фінансування витрат на соціальне забезпечення, кількість країн ЄС, де таке фінансування становить понад 50 %, є обмеженою – станом на 2017 р. їх було лише п'ять (Данія, Мальта, Ірландія, Швеція та Великобританія), тоді як у 20 країнах понад 50 % фінансування здійснюється завдяки соціальним внескам [25].

У 2018 р. витрати на виплату пенсій за віком у країнах – членах ЄС фінансувалися в середньому на 65,5 % за рахунок соціальних внесків, тимчасом як частка державних надходжень від оподаткування в їх фінансуванні дорівнювала 25 %, решту становили інші надходження. Водночас державні доходи виявилися важливим джерелом фінансування навіть у пенсійних системах, які ґрунтуються на страхуванні. У Данії й на Мальті доходи загального уряду перевищували, відповідно, 60 та 50 % загального фінансування виплат по

старості, а в таких країнах, як Словаччина, Нідерланди, Угорщина, Ірландія, Латвія, Литва та Чехія, їхня частка була меншою від 15 % [11].

Тобто на сьогодні у структурі джерел фінансування соціальних витрат переважної більшості країн ЄС домінують соціальні внески. Перенесення навантаження в частині фінансування численних соціальних ризиків на бюджет, з огляду на те, що це пов'язано з пошуком додаткових джерел його наповнення (ідеться насамперед про збільшення податкових надходжень), залишається менш поширеним. Воно можливе передусім у країнах із високими ставками податків з широкою базою, які забезпечують значні надходження до бюджету держави, а також з розвинутими системами недержавного пенсійного забезпечення. Наприклад, у Данії, де домінує державне фінансування соціальних витрат, його здійснюють за рахунок високих податків, здебільшого на доходи фізичних осіб. Зокрема, у країні найвищою серед держав ЄС є не лише максимальна ставка ПДФО, яка у 2022 р. становить 55,9 %, а й валова середня зарплата. Високими максимальними ставками ПДФО вирізняються й інші країни з великою часткою бюджетного фінансування соціальних витрат: Швеція – 52,2 %, Великобританія – 45, Ірландія – 40, Мальта – 35 %. У більшості з цих країн за високою ставкою справляється й інший податок із широкою базою – податок на додану вартість: Данія і Швеція – 25 %, Ірландія – 23 %.

Отже, досягнення соціальних цілей пенсійних систем при збереженні стабільності може вимагати різних підходів до їх фінансування. Зокрема, у Звіті про адекватність пенсійного забезпечення розглядаються такі шляхи диверсифікації фінансування соціального захисту: за рахунок оподаткування майна, споживання, екологічного податку. При цьому якщо ПДВ вважається міцною потенційною основою для фінансування державних витрат, включно з пенсіями, оскільки він є відносно стабільним і має широку базу оподаткування, то екологічні податки становлять ненадійне джерело доходу для гарантування довгострокової стійкості пенсійних систем, адже якщо вони є ефективними, надходження від них у довгостроковій перспективі мають зменшитися. У Звіті розглядається також можливість *прямого* фінансування соціального захисту чи певного його елемента за рахунок податкових надходжень, з огляду на те, що таке фінансування може бути більш стабільним та ефективним. При цьому пряме фінансування може здійснюватися за рахунок і окремих цільових податків, як, наприклад, загального соціального внеску (La contribution sociale généralisée, CSG) у Франції¹, і спрямування на соціальний захист частини податків на споживання, доходи чи власність, як у Бельгії, де 23,5 % надходжень ПДВ спрямовується на соціальне забезпечення [11].

Отже, хоча країни – члени ЄС розглядають шляхи розширення фінансування пенсійних виплат за рахунок загальних державних надходжень, вони

¹ Французький CSG характеризують як податок на різні форми доходу, включно з доходом від капіталу та інших інвестицій, що використовується для фінансування соціального забезпечення, і, зокрема, частини французької солідарної пенсійної системи, котра не передбачає внесків, включно з мінімальною пенсією та пенсійними кредитами за періоди безробіття [11].

вважають їх не заміною, а доповненням фінансування за рахунок соціальних внесків. І причина цього полягає не в недалекоглядності чи небажанні їхніх урядів позбутися ілюзій, а в турботі про своїх громадян, зумовленій переконанням, що “ціна, яку доведеться заплатити за відсутність соціального захисту, може бути вищою в економічному та соціальному плані” [11].

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що в будь-якому разі наслідком скасування ЄСВ як стабільного джерела фінансування системи соціального страхування буде або її ерозія, або повний демонтаж соціальної держави, що спричинить посилення незахищеності найманої праці. Між тим, соціальна держава, або держава загального добробуту, була гуманістичним винаходом, котрий пом'якшував політичні стреси, причому економічно розумним винаходом. Це створило умови для безпечнішого, більш гуманного життя, для еволюційного, а не революційного розвитку західних суспільств, для появи належно освіченої та підготовленої робочої сили [10]. Противагою соціальній державі може бути держава зі зруйнованою системою соціального захисту, високою соціальною нерівністю, соціальними конфліктами, сприятливими умовами для популістських наративів, міграцією до країн, де громадяни відчувають себе захищеними перед зростаючими ризиками, породженими незалежними від них причинами.

Особливо небезпечними можуть бути наслідки скасування ЄСВ у поєднанні з іншими заходами, передбаченими так званою антикорупційною податковою реформою в Україні, зокрема зі зниженням ставок ПДВ, ПДФО і податку на прибуток підприємств та трансформацією останнього в податок на виведений капітал. Їх реалізація супроводжуватиметься такими бюджетними втратами, котрі поставлять під сумнів не лише можливість виплати вже нарахованих пенсій пенсіонерам, що призведе до падіння рівня їхнього добробуту, а й можливість інших соціальних виплат, у т. ч. пенсій, військовим, допомоги інвалідам, удовам, дітям-сиротам та ін., що загострить проблему бідності.

Не очевидними є й економічні наслідки скасування ЄСВ, а також інших трансформацій, передбачених податковою реформою, на які сподіваються її прихильники, – активізація підприємницької діяльності, приплив іноземних інвестицій, економічне зростання.

З приводу іноземних інвестицій варто підкреслити, що їх залучення залежить не лише від величини податків. Звіт технічної допомоги за 2017 р. надав емпіричні докази, отримані в результаті глобального опитування Світового банку серед компаній, які інвестують за кордон, про те, що національні податки посідають лише 11-те місце серед 20 важливих факторів, котрі визначають їхні рішення про місцезнаходження [26]. У зв'язку з цим суперечливим видається навіть створення в Україні “податкового раю” (а реалізація “антикорупційної” податкової реформи в запропонованому форматі фактично перетворить нашу країну на офшор), беручи до уваги те, що Євросоюз проводить агресивну політику проти офшорів, яка може ускладнити рух України до ЄС.

В Україні важливу роль у залученні іноземних інвестицій відіграватиме безпековий фактор. Щодо цього можна погодитися з А. П. Гайдуцьким, котрий, проаналізувавши досвід країн, де понад 50 років тривають воєнно-визвольні конфлікти, дійшов висновку, що “має минути багато десятиліть, перш ніж інвестори переконуються в безпеці здійснення своїх інвестицій. Південна Корея почала стабільно отримувати близько 10 млрд дол. на рік лише у 2000-х, а Ізраїль – у 2010-х роках” [27]. Крім безпекового фактора інвестиціям у вітчизняну економіку сприятимуть не так низькі податки, як ефективна реформа судової системи та реальна, а не декларативна боротьба з корупцією. А на істотне зростання обсягів інвестицій можна розраховувати лише зі вступом України до ЄС.

Щодо впливу податків на економічне зростання, то хоча в короткостроковій перспективі й можливе підвищення його темпів, проте в тривалій перспективі значною є загроза зниження його якості через низький рівень людського капіталу, що стане наслідком радикальної зміни ролі держави у вирішенні соціальних проблем, а також у розвитку систем освіти й охорони здоров'я, створенні рівних можливостей у забезпеченні доступу до них для широких верств населення.

Обмеження регулятивних функцій держави, у т. ч. у сферах, що не можуть ефективно регулюватися ринком, до яких належить і сфера соціального забезпечення, посилять його “провали”. А поєднання неефективної держави (спроби мінімізації останньої не можуть не призвести до збереження, а то й посилення її неефективності, оскільки саме по собі зменшення розміру держави не може підвищити якість її інститутів) з неефективним ринком створить передумови для занепаду, а не процвітання країни. У сучасних геополітичних умовах перспективнішим є шлях підвищення якості державних інститутів та ефективності державного регулювання. Хоча, як зазначав Дж. Стігліц, “завдання зробити державу ефективнішою набагато складніше, ніж просто зменшити її розмір” [28], проте саме цей шлях є життєво важливим для розвитку.

Список використаних джерел

1. *Goudswaard K., Caminada K.* Social security contributions: Economic and public finance considerations. *International Social Security Review*. 2015. Vol. 68, Iss. 4. P. 25–45. URL: <https://doi.org/10.1111/issr.12086>.
2. *Iefymenko T. I., Sokolovska A. M., Rainova L. B.* Reforms of Social Security Contributions in Selected EU Member States and Ukraine: Peculiarities of Implementation and Consequences. *Science and Innovation*. 2021. Vol. 17, No. 6. P. 24–40. URL: <https://doi.org/10.15407/scine17.06.024>.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів щодо зменшення навантаження на фонд оплати праці : пояснювальна записка до проекту Закону України № 6548 від 25.01.2022. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73637.
4. *Дубровський В.* Солідарна пенсійна система: злочин тривалістю в століття. *Дзеркало тижня*. 2018. 9 листоп. URL: https://dt.ua/social_secutity/solidarna-pensiyna-sistema-zlochyn-trivalisty-v-stolittya-293624_.html.
5. *Шемяткін О.* Зменшення навантаження на фонд оплати праці та пенсійна реформа – з чого почати? *Дзеркало тижня*. 2019. 1 берез. URL: <https://kmp.ua/uk/>

analytics/press/decreasing-the-burden-on-the-labor-compensation-fund-and-the-pension-reform-where-to-start/.

6. ЄСВ, ПДФО і військовий збір необхідно об'єднати – Гетманцев. *Бухгалтер 911*. 2020. 11 січ. URL: <https://buhgalter911.com/uk/news/news-1047545.html>.

7. Антикорупційна податкова реформа приведе податкову систему держави у відповідність до економічних викликів / Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 2023. 17 січ. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/232239.html.

8. *Rajevska O.* Chapter 11: Pension systems as risk management: a case of the Baltic states. *Challenges to the Welfare State* / ed. by J. Aidukaite, S. E. O. Hort, S. Kuhnle. 2021. URL: <https://doi.org/10.4337/9781839106118.00019>.

9. *Orszag P. R., Stiglitz J. E.* Rethinking Pension Reform: Ten Myths About Social Security Systems. *World Bank Conference, "New Ideas About Old Age Security" September 14-15, 1999*. URL: https://www8.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/sites/jstiglitz/files/2001_Rethinking_Pension_Reform_Ten_Myths.pdf.

10. *Gyls P.* Reforms of Pension System in Lithuania. *Ekonomika*. 2004. Vol. 66. P. 7–18. URL: <https://doi.org/10.15388/Ekon.2004.17350>.

11. 2021 pension adequacy report – Current and future income adequacy in old age in the EU / European Commission. Vol. 1. 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/013455>.

12. The 2015 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU / European Commission. Vol. I. 2015. URL: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14529&langId=en>.

13. Highest employer social security rates / KPMG. URL: <https://kpmg.com/sg/en/home/services/tax/tools-and-resources/tax-rates-online/social-security-employer-tax-rates-table.html>.

14. Social Security Rate for Companies / Trading economics. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/social-security-rate-for-companies>.

15. *Anciūtė A., Ivaškaitė-Tamošiūnė V., Maftei A., Varga J.* Labour Tax and Child Benefits Reform in Lithuania: For Better or Worse? *European Economy Economic Briefs*. 2020. No. 059. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/eb059_en.pdf.

16. *Saez E., Schoefer B., Seim D.* The effects of employer payroll tax cuts on employment, business activity and wages. 2017. November 22. URL: <https://voxeu.org/article/effects-employer-payroll-tax-cuts>.

17. *Melguizo Á., González-Páramo J. M.* Who bears labour taxes and social contributions? A meta-analysis approach. *SERIEs*. 2013. Vol. 4, Iss. 3. P. 247–271. URL: <https://doi.org/10.1007/s13209-012-0091-x>.

18. Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union. 2012. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.

19. European Pillar of Social Rights / European Parliament, European Council, European Commission. 2017. November 16. URL: https://commission.europa.eu/publications/european-pillar-social-rights-booklet_en.

20. The European Pillar of Social Rights Action Plan / European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-action-plan_en.

21. *Avi-Yonah R. S.* Globalization, Tax Competition, and the Fiscal Crisis of the Welfare State. *Harvard Law Review*. 2000. Vol. 113, Iss. 7. P. 1573–1676. URL: <https://doi.org/10.2307/1342445>.

22. *Wagner N.* Financing social security in the EU: Business as usual? *International Labour Review*. 2011. Vol. 151, Iss. 4. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1564-913X.2012.00152.x>.

23. Tax policies for inclusive growth in a changing world : OECD report to G-20 Finance Ministers and Central Bank Governors / OECD. 2018. July. URL: <http://www.oecd.org/g20/Tax-policies-for-inclusive-growth-in-a-changing-world-OECD.pdf>.

24. Bismarck versus Beveridge: a Comparison of Social Insurance Systems in Europe / IFO Institute for Economic Research. *CESifo DICE Report*. 2008. Vol. 6 (4). P. 69–71. URL: <https://www.ifo.de/DocDL/CESifoDICEreport408.pdf>.

25. Social protection receipts by type / Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/estat-navtree-portlet-prod/BulkDownloadListing?file=data/spr_rec_sumt.tsv.gz.

26. Ukraine. Distributed Profit Tax; Voluntary Disclosure of Assets; and BEPS Implementation : Technical Assistance Report / International Monetary Fund. 2019. November 25. P. 9–18. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/11/22/Ukraine-Technical-Assistance-Report-Distributed-Profit-Tax-Voluntary-Disclosure-of-Assets-48834?cid=em-COM-123-39784>.

27. Гайдучий А. Де взяти гроші для економіки України. *Дзеркало тижня*. 2022. 31 жовт. URL: <https://zn.ua/uk/macrolevel/mihranti-ta-diaspora-kljuchovi-investori-ukrajini-tak-rozshirte-jikhni-mozhливosti.html>.

28. Stiglitz J. E. More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus. *Studies in Development Economics and Policy*. London : Palgrave Macmillan, 2005. URL: https://doi.org/10.1057/9780230501850_2.

References

1. Goudswaard, K., & Caminada, K. (2015). Social security contributions: Economic and public finance considerations. *International Social Security Review*, 68 (4), 25–45. DOI: 10.1111/issr.12086.

2. Iefymenko, T. I., Sokolovska, A. M., & Rainova, L. B. (2021). Reforms of Social Security Contributions in Selected EU Member States and Ukraine: Peculiarities of Implementation and Consequences. *Science and Innovation*, 17 (6), 24–40. DOI: 10.15407/scine17.06.024.

3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts on reducing the burden on the wage fund* (Explanatory note to the Draft Law of Ukraine No. 6548, January 1). Retrieved from https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73637.

4. Dubrovskiy, V. (2018, November 9). Solidarity pension system: a century-long crime. *Dzerkalo tyzhnia*. Retrieved from https://dt.ua/social_secuity/solidarna-pensiyna-sistema-zlochyn-trivalisty-v-stolittya-293624_.html [in Ukrainian].

5. Shemiakin, O. (2019, March 1). Reducing the burden on the wage fund and pension reform - where to start? *Dzerkalo tyzhnia*. 2019. 1 берез. Retrieved from <https://kmp.ua/uk/analytics/press/decreasing-the-burden-on-the-labor-compensation-fund-and-the-pension-reform-where-to-start/> [in Ukrainian].

6. Accountant 911. (2020, January 11). *Single Social Contribution, the Personal Income Tax and the military tax must be combined - Hetmantsev*. Retrieved from <https://buhgalter911.com/uk/news/news-1047545.html> [in Ukrainian].

7. Press service of the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine. (2023, January 17). *The anti-corruption tax reform will bring the state's tax system in line with economic challenges*. Retrieved from https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/232239.html [in Ukrainian].

8. Rajevska, O. (2021). Chapter 11: Pension systems as risk management: a case of the Baltic states. In Aidukaite, J., Hort, S. E. O., & Kuhnle, S. (Eds.). *Challenges to the Welfare State*. DOI: 10.4337/9781839106118.00019.

9. Orszag, P. R., & Stiglitz, J. E. (1999). *Rethinking Pension Reform: Ten Myths About Social Security Systems*. In *World Bank Conference, "New Ideas About Old Age Security"* (September 14-15, 1999). Retrieved from https://www8.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/sites/jstiglitz/files/2001_Rethinking_Pension_Reform_Ten_Myths.pdf.

10. Gylys, P. (2004). Reforms of Pension System in Lithuania. *Ekonomika*, 66, 7–18. DOI: 10.15388/Ekon.2004.17350.

11. European Commission. (2021). *2021 pension adequacy report – Current and future income adequacy in old age in the EU*, vol. 1. Retrieved from <https://data.europa.eu/doi/10.2767/013455>.

12. European Commission. (2015). *The 2015 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU*, vol. I. Retrieved from <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14529&langId=en>.
13. KPMG. (n. d.). *Highest employer social security rates*. Retrieved from <https://kpmg.com/sg/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online/social-security-employer-tax-rates-table.html>.
14. Trading economics. (n. d.). *Social Security Rate for Companies*. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/country-list/social-security-rate-for-companies>.
15. Anciūtė, A., Ivaškaitė-Tamošiūnė, V., Maftai, A., & Varga, J. (2020). Labour Tax and Child Benefits Reform in Lithuania: For Better or Worse? *European Economy Economic Briefs*, 059. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/eb059_en.pdf.
16. Saez, E., Schoefer, B., & Seim, D. (2017, November 22). *The effects of employer payroll tax cuts on employment, business activity and wages*. Retrieved from <https://voxeu.org/article/effects-employer-payroll-tax-cuts>.
17. Melguizo, Á., & González-Páramo, J. M. (2013). Who bears labour taxes and social contributions? A meta-analysis approach. *SERIEs*, 4 (3), 247–271. DOI: 10.1007/s13209-012-0091-x.
18. Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union. (2012). Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.
19. European Parliament, European Council, & European Commission. (2017, November 16). *European Pillar of Social Rights*. Retrieved from https://commission.europa.eu/publications/european-pillar-social-rights-booklet_en.
20. European Commission. (n. d.). *The European Pillar of Social Rights Action Plan*. Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-action-plan_en.
21. Avi-Yonah, R. S. (2000). Globalization, Tax Competition, and the Fiscal Crisis of the Welfare State. *Harvard Law Review*, 113 (7), 1573–1676. DOI: 10.2307/1342445.
22. Wagner, N. (2011). Financing social security in the EU: Business as usual? *International Labour Review*, 151 (4). DOI: 10.1111/j.1564-913X.2012.00152.x.
23. OECD. (2018, July). *Tax policies for inclusive growth in a changing world* (OECD report to G-20 Finance Ministers and Central Bank Governors). Retrieved from <http://www.oecd.org/g20/Tax-policies-for-inclusive-growth-in-a-changing-world-OECD.pdf>.
24. IFO Institute for Economic Research. (2008). Bismarck versus Beveridge: a Comparison of Social Insurance Systems in Europe. *CESifo DICE Report*, 6 (4), 69–71. Retrieved from <https://www.ifo.de/DocDL/CESifoDICEreport408.pdf>.
25. Eurostat. (n. d.). *Social protection receipts by type*. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/estat-navtree-portlet-prod/BulkDownloadListing?file=data/spr_rec_sumt.tsv.gz.
26. International Monetary Fund. (2019, November 25). *Ukraine. Distributed Profit Tax; Voluntary Disclosure of Assets; and BEPS Implementation* (Technical Assistance Report), pp. 9–18. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/11/22/Ukraine-Technical-Assistance-Report-Distributed-Profit-Tax-Voluntary-Disclosure-of-Assets-48834?cid=em-COM-123-39784>.
27. Haidutsyki, A. (2022, October 31). Where to get money for the economy of Ukraine. *Dzerkalo tyzhnia*. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/macrolevel/mihranti-ta-diasporakljuchovi-investori-ukrajini-tak-rozshirte-jikhni-mozhливosti.html> [in Ukrainian].
28. Stiglitz, J. E. (2005). More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus. In *Studies in Development Economics and Policy*. London: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1057/9780230501850_2.